

**Benedek Noémi**

## **Élettörténeti narratívák és azokban megjelenő reziliencia vizsgálata gyermekvédelmi gondozásban nevelkedett fiatal felnőttek körében**

### **Gyermekvédelemből kikerültek, mint vulnerábilis társadalmi csoport**

A gyermekvédelmi rendszerből kikerülő fiatal felnőttek nemzetközi és hazai adatok szerint is nagyobb kockázatot képviselnek társadalmi exklúzió és marginalizáció tekintetében, mint családban felnövekvő társaik. Általánosságban véve munkaerőpiacon való elhelyezkedési, anyagi, lakhatási, életvezetési nehézségekkel küszködnek, aluliskolázottak, jelentős rizikót képviselnek munkanélküliség, hajléktalanság, bűnözés, pszichés és egészségügyi problémák tekintetében. Kiszorulókká válhatnak a társadalomban, fennáll a veszélye, hogy újratermelnek egy hátrányokkal küszködő, kiszolgáltatott társadalmi réteget.

### **Reziliencia**

A kutatási eredményekből azonban az is kitűnik, hogy hasonlóan kedvezőtlen környezetben felnövekvő gyerekek fejlődési kimenetelében nagymértékű heterogenitást fedezhetünk fel (Rutter 2007, idézi Ribiczey 2008). Úgy tűnik, hogy míg egyes gyerekek sértetlenül átvészelik a megpróbáltatásokat, mások áldozatul esnek a fent is említett problémáknak. A reziliencia kifejezés a latin eredetű „resilio” szóból ered, melynek jelentése: visszaugrik, visszapattan, összehúzódik, zsugorodik, valós és átvitt értelemben egyaránt (<http://dictzone.com/latin-magyar-szotar/resilio>). A reziliencia fejlődéstudományi szempontból kedvezőtlen, veszélyeztető környezet dacára bekövetkező pozitív adaptációt, fejlődési kimenetelt jelent (Masten, Best, Garmezy 1990, Rutter 2007, idézi Ribiczey 2008).

A reziliencia multidimenzionális fogalom (megkülönböztethetünk pl. viselkedéses, tanulmányi, érzelmi rezilienciát), amelyet mind externális (pl. iskolai eredményesség, szociális kompetencia, pszichoszociális fejlődési mérföldkövek abszolválása) mind internális (pl. pszichés jóllét) kritériumok alapján meg kell határoznunk (Luthar, Cicchetti és Becker 2000, Masten 2001). Azonkívül, hogy a reziliencia nagy varianciát

mutathat a különböző területek között, a gyerek növekedésével és fejlődésével is változások következhetnek be a kimenetekben (Freitas és Downey 1998). A reziliencia tehát egy dinamikus folyamat, változékony egyensúly a stresszes életesemények és protektív faktorok között (Rutter 2007, idézi Ribiczey 2008; Luthar, Cicchetti, Becker 2000; Werner 2000). A stresszes események növelik a sérülékenységet, a védőfaktorok erősítik a rezilienciát (Werner 2000).

Homoki Andrea 2014-es kutatásában magyarországi populáción végezte el a gyermekvédelmi gondozottak reziliencia vizsgálatát és azt találta, hogy a reziliensnek mondható gyermekek aránya a gyermekvédelemben 33,2%-ra tehető.

### A narratív szemlélet

*„A tapasztalat nem az, ami történik velünk, hanem az, amit kezdünk a velünk történetekkel. A tapasztalat – képesség az élet eseményeinek kezelésére, nem pedig maguk az események.”*, írja Aldous (1932: 5).

A narratív szemlélet az önéletrajzi emlékezések és élettörténetek elemzése által törekszik az emberi tapasztalatokat és viselkedés megértésére. Dan P. McAdams narratív identitás modellje (1985, 1993, 1996, idézi McAdams 2001) nagy hatású volt ezen a területen. McAdams elméletének alapvetése, hogy a modern társadalomban az emberek serdülőkortól kezdve felépítik énjük belső narratíváit, amely értelemmel és jelentéssel segít felruházni az életüket. McAdams (1985, 1993, 1996, idézi McAdams 2001) ezen túlmenően úgy vélte, hogy az identitás egyenesen azonos az élettörténettel. Szerinte emlékeink nemcsak, hogy identitásunk részét képezik, hanem az identitás maga egy helyszínnel, szereplőkkel és témával rendelkező történet formáját ölti fel. Ez egy egész életen át szövődő, folyamatosan fejlődő én-történet, integrált narratíva, a múlt, jelen és jövő szemrevételezésével képződik és egyfajta egységet, értelmet nyújt az életünknek. Enélkül a velünk történő események csak minket érő élmények érthetetlen sorozata lenne (McAdams 2008). Az élettörténet életrajzi adatokon alapszik, de azokon túlmenve szelektíven kiválasztott, értelmes történetekből áll (McAdams 2001). Az én-narratíva egy sor rendszerezett, számunkra jelentős, kiugró emlékből tevődik össze, amelyek fontos pillérei az identitásunknak, továbbá ezek értelmezéséből (Robinson és Taylor 1998, idézi McAdams 2001). Az élettörténeti szál szövése a mindennapi életben szüntelenül zajlik, azáltal, ahogy megélünk egy eseményt, értelmezzük, reflektálunk rá, megbeszéljük másokkal, összevetjük más történeteinkkel és összefüggéseket keresünk a történeteink között.

Az élettörténetek pszichoszociális konstrukciók, hiszen a személy és annak kulturális-társadalmi környezete együttesen hozzák létre őket, nem elválaszthatók tehát a kulturális kerettől, amelyben születtek. Az egyéni élettörténetek társadalmi értékeket,

normákat, viszonyulásokat is közvetítenek, de ugyanakkor egyéni különbségeket, a személy egyediségét is (McAdams 2001, Gregg 1991).

McAdams különböző szempontokat azonosított, amelyek mentén az egyéni élettörténetek összehasonlíthatók, mint például a strukturális komplexitás, koherencia, érthetőség, tematikus szál, ágencia (másokra gyakorolt hatás, győzelem, önuralom vagy státusszerzés) versus kommúnió (pl. másokkal való törődés, barátság), redempció (negatív események pozitívvá alakulása) versus kontamináció (pozitív esemény negatívvá alakulása).

## Narratívák a gyermekvédelemben

A gyermekvédelmi gondozottak élettörténeti narratíváira nagy valószínűséggel jelentős hatást gyakorolnak azok a történetek, amelyeket a nevelőszülők vagy nevelők mesélnek a gyerekeknek arról hogyan és miért érkeztek a gondozási helyükre, hogyan integrálódtak, mi várható a jövőjükben. A nevelőcsalád „diskurzusfüggő” család, kommunikációra van szüksége a személyes és családi identitások elhelyezéséhez. Az a tény, hogy a nevelőszülő vagy nevelő hogyan talál értelmet a gyerek történetében, jelentős befolyással lehet arra, hogyan tud majd a gyerek megküzdenni saját helyzetével. (Nelson 2014). Az erre vonatkozó eredmények szerint a nevelőszülő általi keretezés, főleg a pozitív átkeretezés a gyerek proszociális viselkedésével függ össze, míg a történetmesélés elmaradása vagy az elhelyezés átmenetiségét hangsúlyozó történetek viselkedési vagy kortárskapcsolati problémákkal járnak együtt (valószínűleg önbeteljesítő jóslatként funkcionálva). A különböző témák, motívumok, amelyekre a nevelőszülők építik a narratívákat, kevesebb vagy több segítséget jelenthetnek a gyerek számára saját pozitív identitásának és én-történetének kialakításában. A „*jobb így*” (itt biztonságban van, jobb helyen van) típusú narratívák például, mint redempciós történetek (egy negatív helyzet pozitívvá alakulása) pozitív átkeretezési lehetőséget biztosítanak, és egyúttal reményt és hitet a gyerekekben, hogy a jövőben is várhatnak jó dolgok rá (Nelson és Horstman 2016).

Egy szerzőpáros (Samuels és Pryce 2008) 45 rendszert elhagyni készülő fiatal felnőttel készített interjúi alapján a gyermekvédelemben felnőtt fiatalok egy része rendelkezik is sajátos identitással, narratívával, amit leginkább „túlélési önbizalom”-nak vagy „túlélési önállóság”-nak nevezhetünk. Ahogy a nevében is benne van, ez egyfajta „túlélő” identitás, élettörténetüket a hátrányos körülmények ellenére bekövetkező túlélés és önállósodás példaként azonosítják, ahelyett, hogy áldozati identitást ölténének magukra. Ennek kialakulásához hozzájárul a felnőtt státus korai felvétele; a szülők nélkül, rendszerben való felnövekvés megtapasztalása, mint különleges fejlődési kihívás; és a törődés, segítség elutasítása a függőségtől való félelem okán. Ez a három

különböző, de egymással összefüggő folyamat kialakíthat egy olyan identitást a gyermekvédelmi gondozott fiataloknál, amely büszkeséggel telített a saját autonómiájuk és megküzdő képességük tudatában, ugyanakkor nehezítetté teheti a kapcsolatok kialakítását és a szociális támaszkeresést. Ellenérzést táplálnak a segítségkéréssel szemben és úgy vélik, hogy a gondoskodás megtapasztalása (például egy támogató szülőfigura által) gátolja az önellátás kialakulását. Úgy vélik továbbá, hogy a protektív szülői jelenlét hiánya felnőttiséget elősegítő tényező volt az életükben és magas szintű találgatásokra és pszichológiai tűrőképességre volt szükségük ahhoz, hogy megtegyék ezt a nehézségekkel tűzdelt utat.

## Eredmények és megvitatás

Jelen konferenciaelőadás a doktori kutatásom anyagából származik, amelynek keretén belül 18-35 éves gyermekvédelmi ellátásban részesülő, illetve onnan már kikerült fiatal felnőttekkel vettem fel a McAdams féle életútinterjú (1995) átalakított formáját.

Előadásomban olyan interjúrészleteket mutattam be, amelyek reziliencia-narratívákat példáznak. Az interjúrészletek egy 27 éves, felsőfokú végzettségű (BA) irodai dolgozó (adatbázis kezelő), gyermekvédelemben felnőtt fiatal nő interjújából származnak.

Az első interjúrészlet egy McAdams szerinti helyreállítási (redempciós) jelenetet mutat be, a családi típusú elhelyezőközpontban a nevelők által megélt negatív tapasztalatokat és azokhoz kapcsolódó szereplőket olyan tényezőkként keretezi, amelyek által tudást, bölcsességet nyert, amelyek formálták a személyiségét. Így adva értelmet a rideg, megfélemlítő, bántalmazó és konfliktusokkal teljes bánásmódnak, amitől éveken keresztül szenvedett.

*“Azt az egyet megtanultam, hogy milyen ne legyek. Mindig, amikor veszekedés történt, vagy valami, bármi iyhesmi, mindig eszembe juttot ez, hogy na, én ilyen nem akarok lenni, mint ők amilyen emberek. S mindig azon voltam, hogy tényleg ne hasonlítsak egyáltalán rájuk, s ne legyek olyan mint ők. Ez, ez amit tanultam tőlük. Lehet ez is járult hozzá ahhoz, hogy olyan legyek, mint most amilyen vagyok.”*

A második interjúrészletben, ahelyett, hogy áldozati identitást öltene magára egy sarokba szorított és megfélemlített helyzetben, ágensként viselkedik, olyan aktív szereplőként, aki kritikus helyzetben, nyomás alatt is képes vigyázni magára, meg tudja védeni magát és kész cselekedni.

*„Éjjel kettőig veszekedtek[...]. Nem vacsoráztunk, semmi se. S ez időközben meg is fenyegettek. Azt mondták, hogy ha akarják, ugye rám tudják fogni, hogy elloptam nem tudom mennyi összeget, elvitetnek a rendőrséggel, s jól megveretnek. Csak nekem volt annyi eszem, hogy mindezt tudtam, hogy baj lesz. Vittem egy ilyen lehallgatót s felvettem mindent. Mondom ha nagyon nagyon nagyon muszáj, minden kötél szakad, akkor én ezt felhasználok.”*

A következő interjúrészletben az ágenciának a teljesítmény és felelősség aspektusa domborodik ki. Az interjúalany a kikerülve a gyermekvédelmi rendszerből elkezdte független életét és jelentős sikerről számol be a felelősségvállalás, önállósodás terén, büszkének, magabiztosnak, kiteljesedettnek érzi magát, hangsúlyozva saját érdemét és erőfeszítését, ezáltal a segítség hiányát is az eredmény elérésében.

*“Három évig egyedül laktam, ugye itt ki kellett tapasztaljam, hogy beosztam magamnak a pénzt, hogy, hogy csináljam hogy jó legyen, mindenre legyen elég, de éppen csak az egyik hónapról a másikra éltem, de így is nagyon boldog voltam, hogy idáig is eljutottam, hogy diploma van a kezemben, elvégeztem az egyetemet, munkám van, s saját magamat ellátom, nem kell szoruljak másra. Ez nekem hatalmas nagy elégedettség. Ilyen téren büszke is vagyok magamra, hogy tényleg teljesen önértőből én idáig eljutottam.”*

Az alább következő interjúrészletben a gyermekvédelemben megélt tapasztalatok összegzésének a keretezése olvasható. Itt is láthatjuk, hogy az interjúalany nem egy áldozati identitást vesz fel, hanem értelmet, pozitív jelentést talál a gyermekvédelmi sorsban, ami segített neki abban, hogy reziliens módon küzdjön meg a megpróbáltatásokkal, kihívásokkal.

*“Gyerekotthonban mindig, végül is lehetőséget láttunk, hogy lehetőséget adott arra, hogy tényleg elvégezzük az iskolát, az egyetemet, s hogy ne az utcán végezzük. Meg volt adva a lehetőség, s mi ezt meg is próbáltuk kihasználni, amennyire csak tudtuk. Jó, voltak ugye ezek a rossz dolgok, de lehet, hogy kellettnek ezek mind abhoz, hogy az legyek, aki most vagyok.”*